

УДК 262.12АНГЕЛОВИЧ “1796/1808”

Іван ПАСЛАВСЬКИЙ

АНТОНІЙ АНГЕЛОВИЧ І СТАРОСАМБІРЩИНА

Висвітлено деякі маловідомі сторінки життя і діяльності першого галицького митрополита новітніх часів Антонія Ангеловича (1808–1814). У 1796–1808 рр. він був перемишльсько-самбірським єпископом і саме на той час припадає його тісний зв'язок зі Старосамбірщиною.

Ключові слова: Антоній Ангелович, Перемишльсько-Самбірська єпархія, Старосамбірщина, Спаський монастир, Лаврівський монастир, село Страшевичі.

А. Ангелович упродовж дванадцяти років був перемишльсько-самбірським єпископом (1796–1808). І навіть після того, як перебрався до Львова вже в сані предстоятеля відновленої 1807 р. Галицької митрополії, ще п'ять років залишався адміністратором Перемишльсько-Самбірської єпархії, аж поки у вересні 1813 р. Перемишль не отримав свого нового єпископа Михайла Левицького.

Саме на період архиєпископського служіння в Перемишлі припадає найтісніший зв'язок А. Ангеловича зі Старосамбірщиною. Дійсно, ця земля займала особливе місце в житті й діяльності А. Ангеловича, адже вона була серцевиною Перемишльсько-Самбірської єпархії. Тут знаходилися два найважливіші василіянські монастирі у Лаврові й Спасі, які упродовж століть служили літніми резиденціями для перемишльсько-самбірських єпископів¹. Тут були єпископські маєтки, зокрема села Страшевичі, Созань, Бусовисько (Вовковичі).

З монастирями і єпископськими селами найтісніше пов'язана присутність А. Ангеловича на Старосамбірщині. Під час його архиєрейського служіння в Перемишлі Спаський монастир вже не діяв, бо 1788 р. його ліквідувала австрійська влада, а його монахів передано Лаврівському монастиреві.

Історичні джерела свідчать, що А. Ангелович, будучи перемишльсько-самбірським єпископом, здійснив кілька візитацій до Лаврівського монастиря. Цікавився він цим монастирем, зокрема його архівом, і з культурною метою. Вартий уваги один епізод, який розкриває духовний світ А. Ангеловича.

¹ У давніші часи на Старосамбірщині було значно більше монастирів. Крім Лаврова і Спаса, чернечі обителі в різний час існували в таких місцевостях, як Смільниця, Страшевичі, Топільниця, Созань, Тершів і Терло. Про існування монастирів у цих селах збереглися лиш фрагментарні записи, тому важко встановити більш докладну їх історію. Див.: *Коссак Ем.* Шематизм Провинції ЧСВВ в Галиції [...] и короткий погляд на монастири и на монашество руське / Ем. Коссак. – Львов, 1867. – С. 174–195; *Крип'якевич І.* Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу / І. Крип'якевич // *Записки ЧСВВ.* – Жовква, 1926. – Т. 2. – Вип. 1–2. – С. 100–101; *Балик Б.* Монастирі Перемиської єпархії за владцтва Інокентія Винницького (1679–1700) / Б. Балик // *Analecta OSBM.* – Roma, 1958. – Т. 3. – Series 2, Sectio 2. – P. 69–97.

Почнемо здалека. З другої половини XVI ст., часів міжконфесійних конфліктів і полемік, дійшов до наших днів маловідомий літературний твір – т. зв. “Лист половця Івана Смери до великого князя Володимира”, що за легендою виник на Старосамбірщині. Як встановили історики, лист був сфальсифікований в середовищі протестантської секти антитринітаріїв (виступали проти трипостасної суті Бога), які активно діяли в той час на теренах Речі Посполитої. За їх твердженням, згаданий “Лист половця Смери” був “вирізьблений залізними літерами на мідних таблицях”, знайдених “у Перемиській землі, в Спаському монастирі, надалеко від Старого Самбора, де славний князь Лев похований”. У 1576 р. руський диякон Андрій Колодинський нібито переклав цього листа з болгарської (тобто церковно-слов’янської) мови на мову руську, а вже потім на польську².

Через те, що “Лист половця Смери” був спрямований на ведення протестантської пропаганди серед українського населення “грецької віри”, то його основний зміст – дискредитація “грецького благочестя”. Апокрифічний автор листа половець Смера, за версією фальсифікаторів, був лікарем і ритором князя Володимира, і тому князь послав його до Греції, щоб той пильніше приглянувся до “звичаїв і обичаїв” греків. Він написав своєму повелителю, що на греків марна надія, бо їхнє православ’я вже давно втратило євангельську чистоту. Зміст цього апокрифічного твору виявляє його мету: посіяти зневіру серед православного люду, який твердо тримався греко-слов’янського обряду.

Фальшивість “Листа половця Смери” до св. Володимира була доведена з усією очевидністю лише в XIX ст., а до цього він все ще залишався деяким історичним документом, що специфічно апелював до святоволодимирівської традиції. Тому цілком зрозумілий інтерес, що спорадично виникав до нього у XVII та XVIII століттях.

На початку XIX ст., у 1805 р., до Антонія Ангеловича, який на той час був перемишльсько-самбірським єпископом, звернувся його давній знайомий князь Адам Чарторийський з проханням провести пошуки “Листа половця Смери” в Спаському монастирі коло Старого Самбора³. Своєю чергою про це А. Чарторийського просив один французький єпископ, який через антицерковний терор, що лютував тоді у Франції, проживав на еміграції. А. Ангелович узявся за цю роботу, і вже наприкінці 1805 р. зміг повідомити князеві Чарторийському про результати своїх пошуків. Але спочатку він звернувся до тодішнього ігумена Лаврівського монастиря, який після ліквідації Спаської обителі, успадкував увесь її архів. Ігумен-василіянин не проявив, однак, якогось особливого пошукового ентузіазму, тому А. Ангелович сам провів спеціальну візитацію Лаврова і здійснив перевірку його монастирських архівів.

² Див.: *Мальшевский И.* Подложное письмо половца Ивана Смеры к великому князю Владимиру Святому / *И. Мальшевский* // Труды Киев. Дух. Акад. – 1876. – Т. 2. – № 6 (июнь). – С. 472–553; *Франко І.* Студії на полі карпато-руського письменства XVII–XVIII вв. / *І. Франко* // Збір. творів: у 50 т. – Київ: Наук. думка, 1981. – Т. 32. – С. 403–413; *Паславський І.* З історії розвитку філософських ідей на Україні в кінці XVI – першій третині XVII ст. / *І. Паславський*. – Київ: Наук. думка, 1984. – С. 56–57; *Мицько І.* Найвідоміший фальсифікат XVI ст. / *І. Мицько* // Старосамбірщина. – Старий Самбір: Прикарпатська асоціація розвитку краю, 2002. – Вип. 2. – С. 145–149.

³ *Генсиорский А.* Поиски Ангеловича за подлинником письма Смеры [Отгиск с Научно-литер. Сборн. Галицко-Русской Матицы] / *А. Генсиорский*. – Львов, 1934. – С. 18.

Результати пошуків в архівах Лаврівського та Спаського монастирів розчарували польського аристократа і французького єпископа: український владика ствердив, що він не знайшов “Листа половця Смери”, та не виявив жодних слідів його існування⁴. Можемо вважати, отже, що цим твердженням А. Ангелович остаточно вичерпав тему щодо автентичності апокрифічного “Листа половця Смери”.

Але не тільки згадані обителі були об’єктами зацікавлення єпископа. На Старосамбірщині було кілька важливих маєтків, які, природно, не могли залишатися поза увагою перемишльсько-самбірського владики. Як свідчать архівні матеріали, найбільше прив’язання А. Ангелович виявляв до владичого с. Страшевичі.

Село Страшевичі, що розташоване в долині р. Дністер на південний схід від Старого Самбора, є одним з найдавніших в Галичині. Перша згадка про нього датується 4 жовтня 1287 р., коли галицький князь Лев Данилович видав бояринові і слuzі Нерунові грамоту, якою дозволяє “осадити над Дністром село Страшевичі” та дарує йому п’ять дворощ, Воздвиженську церкву з трьома дворищами та всіма належними до них землями. Існує друга грамота князя Лева Даниловича від 8 жовтня 1292 р., дана ним Спаському монастиреві, якою князь дарує на руки єпископа Євтимія села Страшевичі і Созань з монастирем св. Миколая. Щоправда, на думку більшості авторитетних істориків, ці грамоти є фальшуванням пізніших часів⁵. Однак навіть підробки такого характеру не виникають з нічого, інакше кажучи, ті, хто фальсифікував ці грамоти, мусили мати якісь давніші достовірні записи з вказівкою на конкретні місцевості й дати. Про стародавність с. Страшевичі говорить його назва, яка виводиться від праслов’янського імені Страх і утворена за допомогою закінчення – *евичі*⁶. Топоніми на – *ичі* стали поширюватися в нас, починаючи з X ст., хоча їх індоєвропейські прототипи існували вже в IV–V століттях⁷.

Село Страшевичі нерозривно пов’язане з церковною історією Галичини. У ранній період воно було власністю Спаського монастиря, що діяв до 1788 р. На якомусь історичному етапі воно перейшло у власність перемишльсько-самбірських єпископів. Принаймні в XV ст. Страшевичі належали вже до перемишльсько-самбірського владичтва⁸. Село поступово стало літньою резиденцією місцевих єпископів. Тут вирішувалися важливі питання церковного життя. Владикам майже постійно доводилося захищати Страшевичі від зазіхань інших претендентів. Ось деякі факти, які підтверджують сказане:

1531 р. єпископ Лаврентій Сас-Терлецький писав скаргу на урядовця королівських маєтків Рафала Чосновського, бо той незаконно захопив єпископські землі. Королева Бона призначила комісію на чолі з Яном Гербуртом з Фельштина.

⁴ *Генсиорский А.* Поиски Ангеловича... – С. 11.

⁵ *Купчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти / О. Купчинський. – Львів, 2004. – С. 508–520; 559–571.

⁶ *Його ж.* Найдавніші слов’янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (Географічні назви на – *ичі*) / О. Купчинський. – Київ: Наук. думка, 1981. – С. 63; 67.

⁷ Там само. – С. 133; 216–217.

⁸ Королівський привілей на Страшевичі був наданий перемишльському єпископству коло 1407 р. Див.: *Голубець М.* Лаврів. Історично-археологічна студія / М. Голубець // Записки ЧСВВ. – Жовква, 1926. – Т. 2. – Вип. 1–2. – С. 48.

Комісари уточнили і визначили межі між королівськими селами Кобло і Воля Коблянська та владичим селом Страшевичі⁹.

1549 р. король Сигизмунд Август підтвердив владіці Антонію Радилівському привілей князя Лева Даниловича на Страшевичі і Созань¹⁰. Можливо, тоді у владичій канцелярії були виготовлені князівські псевдо-грамоти, про які йшлося вище.

1558 р. єпископ А. Радилівський змушений був здійснити повторне розмежування владичого села Страшевичі від королівської власності Волі Коблянської¹¹.

Війна за Страшевичі тривала і в наступні століття. У XVII ст. вона точилася головню між православними і унійними єпископами. Є свідчення, що на початку цього століття (після 1613 р.) в Страшевичах господарював унійний єпископ Атанасій Крупецький¹². Перебував він там і 1651 року, бо історичні документи засвідчують, що тоді на Страшевичі напав православний єпископ Антоній Винницький, який арештував А. Крупецького й ув'язнив його в Спаському монастирі¹³. У 1657 р. село знову захопив А. Винницький, який завіз туди майно, нагробоване в уніатів¹⁴.

Наприкінці XVII ст., після того, як Перемишльсько-Самбірська православна єпархія одностайно прийняла унію, владиче село Страшевичі остаточно закріпилося за унійними (греко-католицькими) єпископами.

Однак це не означало, що перемишльсько-самбірські єпископи позбулися конкурентів на володіння цим селом. Упродовж першої половини XVIII ст. тривала судова війна за Страшевичі між єпархією і лаврівськими василіянами. Розпочалася ця війна вже за владики Єроніма Устрицького (1713–1746), коли два василіанські монахи Мартин Сім'ятковський та Гервасій Паславський, які свого часу займали різні пости в єпархіальному управлінні в Перемишлі, розпочали процес за відсудження послостей с. Страшевичі на користь Лаврівського монастиря¹⁵. Страшевичі давали тоді річного доходу понад 6 700 злотих, отже, було за що судитися¹⁶. Однак справу виграло владичтво. Та боротьба за маєток знову спалахнула під час єпископства Онуфрія Шумлянського (1746–1762). Дійшло до того, що в листопаді 1746 р. лаврівські василіяни за підтримки ватаги селян напали на Страшевичі, де в цей час перебував сам єпископ, який ледве втік через Созань і Смільницю до Перемишля. Судова тяганина тривала аж до 1750 р., коли судові інстанції винесли остаточне рішення, за яким маєток у Страшевичах був закріплений за перемишльським єпископством¹⁷.

Але село Страшевичі знало не тільки єпископсько-монаші суперечки за право володіння ним, а було свідком мирних подій, пов'язаних з традиційним служінням Церкви. Зокрема, дослідники відзначають, що в Страшевичах при єпископському дворі мав бути архів, а також, можливо, діяв і невеликий скрипторій, де

⁹ *Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie. Ziemia i Ludność / Z. Strzetelska-Grynbergowa. – Lwów, 1899 – S. 157.*

¹⁰ Там само. – С. 158.

¹¹ *Добрянский А. История епископов трех соединенных епархий: Перемышльской, Самборской и Сяноцкой от найдавейших времен до 1794 г. / А. Добрянский. – Львов, 1893. – № 26. – С. 48.*

¹² *Strzetelska-Grynbergowa Z. Staromiejskie... – S. 19.*

¹³ Там само. – С. 268.

¹⁴ Там само. – С. 273.

¹⁵ *Добрянский А. История епископов трех соединенных епархий... – № 41. – С. 13.*

¹⁶ Там само. – № 41. – С. 19. – Виноска 17.

¹⁷ Там само. – № 42. – С. 21–24.

переписувалися богослужбові книги. Принаймні один запис з 1570–1571 рр. на Мінеї виразно вказує на це¹⁸. У 1573 р. в Страшевичах було встановлено дзвін, відлитий в Перемишлі¹⁹.

Уже зазначено, що Страшевичі були літньою резиденцією перемишльсько-самбірських єпископів. Так, в 40-х роках XVIII ст. внаслідок непорозуміння з василіянськими монахами єпископи більше часу проводили в Страшевичах, ніж у Спасі²⁰. Тут часто приймалися важливі рішення, укладалися послання, розпорядження. Наприклад, 14 серпня 1700 р. новопоставлений єпископ перемишльсько-самбірський Юрій Винницький під час перебування у Страшевичах написав листа в Апостольську Столицю, в якому повідомляв про своє єпископське свячення, та просив папу захистити українське духовенство від утисків польської влади²¹. До речі, у Страшевичах він помер 22 вересня 1713 р., а його тіло поховано в монастирській церкві Лаврова²².

Коли 1740 р. єпископ Єронім Устрицький працював над великою реформою внутрішнього життя єпархії, то саме в Страшевичах були опрацьовані програмні документи (т. зв. устави) цієї реформи²³.

У Страшевичах часто перебував і єпископ Атанасій Шептицький (1762–1779). Тут він помер 8 червня 1779 р. Похований владика зі славного роду Шептицьких у крипті церкви Рождества Пресвятої Богородиці в Самборі²⁴.

Подавши стисло найбільш промовисті факти тісного зв'язку перемишльсько-самбірських єпископів із Страшевичами, ми підійшли до епохи, коли єпископську кафедру в Перемишлі очолював Антоній Ангелович. Це було на зламі XVIII–XIX століть. За прикладом своїх попередників, він часто перебував у цьому селі, дуже любив його, дбав про його економічний розвиток.

Можемо стверджувати, що Страшевичі займали особливе місце в житті й діяльності єпископа А. Ангеловича. Тут владика перебував найдовше. В селі він організував зразкове господарство. Досі управління єпархіяльними землями в Страшевичах перебувало в руках орендарів. А. Ангелович відмовився від їхніх не завжди чистих послуг, і організацією господарства зайнявся сам. На рівнині посеред села було зведено єпископську палату, розібрану в 50-х роках XIX ст. за єпископа Григорія Яхимовича. Це був дерев'яний дім, що складався з п'яти високих і просторих кімнат, сіней і веранди. Навколо палати був розбитий великий сад з алеями. При вході на подвір'я стояв менший будинок для прислуги, т. зв. офіцини. За цим будинком був став з рибою, яку розводив владика, і до цього привчав місцевих селян. Як повідомляють хроністи, найбільше полюблив єпископ щупаків. Окрім того, він закупив значну кількість худоби і коней, для яких розпорядився збудувати добротні стайні і конюшні. На єпископських ґрунтах почали вирощувати високосортну пшеницю.

Про суттєву перебудову економічного життя у Страшевичах свідчить той факт, що завдяки старанням владики у селі було відкрито першу в Галичині папірню. На цьому підприємстві виготовляли промокальний папір (т. зв. бібулу), а також папір

¹⁸ Див.: *Кунчинський О. А.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства. – С. 513.

¹⁹ *Strzetelska-Grynbergowa Z.* Staromiejskie... – S. 175.

²⁰ Там само. – С. 295.

²¹ *Добрянский А.* История епископов трех соединенных епархий... – № 40. – С. 2.

²² Там само. – № 40. – С. 5.

²³ *Strzetelska-Grynbergowa Z.* Staromiejskie... – S. 295.

²⁴ *Добрянский А.* История епископов трех соединенных епархий. – № 43. – С. 45.

для писання і друку. Була це, щоправда, продукція не найвищого гатунку, але, як на ті часи, цілком придатна для використання в канцеляріях²⁵. З переїздом владики А. Ангеловича до Львова (1808), де він зайняв високий пост архієпископа Львівського і митрополита Галицького, страшевицька папірня стала потроху занепадати.

Та перебуваючи у Львові, митрополит А. Ангелович не переставав цікавитися Страшевичами. До цього спонукували обов'язки адміністратора Перемишльсько-Самбірської єпархії, які він виконував до 1813 р. Його глибока симпатія до цього села жевріла постійно. Про це свідчить той факт, що, коли влітку 1809 р. під брутальним тиском поляків йому довелося тікати зі Львова, першим наміром владики було знайти притулок і захист у своїх вірних с. Страшевич²⁶. На жаль, дістатися туди йому перешкодили нові польські урядовці Львова, які не дали дозволу на виїзд із міста, а також польські військові частини, які наступали на Львів з боку Перемишля і Самбора, і він подався в інший бік Карпат – на Стрийщину.

Иван Паславский. Антоний Ангелович и Старосамборщина

Исследованы некоторые малоизвестные страницы жизни первого галицкого митрополита нового времени Антония Ангеловича (1808–1814). В 1796–1808 годах он был перемишльско-самборским епископом и именно в это время его архипастырское служение и общественная деятельность были связаны со Старосамборщиной.

Ключевые слова: Антоний Ангелович, Перемишльско-Самборская епархия, Старосамборщина, Спасский монастырь, Лавровский монастырь, село Страшевичи.

Ivan Paslavskiy. Antin Anhelovych and Staryi Sambir region

The article highlights lesser-known aspects of life and activities of the first Metropolitan Archbishop of the re-built Metropolitan of Lviv Antin Anhelovych (1808–1814). In 1796–1808 he was Bishop of Przemysl and Sambor. This was the period of his close relation to Staryi Sambir region.

Key words: Antin Anhelovych, Diocese of Peremyshl, Sambor and Sanok, Staryi Sambir region, Spas Monastery, Lavriv Monastery, Strashevychi village.

²⁵ Див.: *Левицькій І. Ем.* Прикарпатська Русь в ХІХ віці в біографіях і портретах си діятелів / І. Ем. Левицькій. – Львів, 1898. – Т. 1. – Вип. 1. – С. 7; *Назарко І.* Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590–1960) / І. Назарко // Записки ЧСВВ. – Рим, 1962. – Т. 13. – Серія 2. – Секція 1. – С. 162; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Warszawa, 1891. – Т. 11. – S. 390.

²⁶ *Устьянович Н.* Антоний Ангелович, Митрополит галицкий во время 1809 года // Перемишлянин: Месяцослов на год 1859 / Н. Устьянович. – Перемишль, 1859. – С. 62; *Петрушевич А.* Арестование польскими войсками митрополита Галицкого Антония Ангеловича в городе Стрые 22 июня 1809 года (Приложение к литературной части Временника Ставропигийского Института на 1903 г.) / А. Петрушевич. – Львов, 1903. – С. 3.